

Stoffelijk



Jelle Reumer [reumer@hetnatuurhistorisch.nl]

Op het moment dat ik deze woorden op het scherm intik is sprake van een hete zomer. De thermometer is al meermalen boven de dertig graden gekomen en van overheidswege wordt aangeraden je goed in te smeren. Maar ook in andere opzichten is sprake van een hete zomer. Het is een zomer van dood en verderf. In het gebied waar ooit onze beschaving ontstond, althans de landbouw die er aan ten grondslag ligt, zijn mannen met baarden bezig onschuldige mensen de keel af te snijden omdat die vinden dat 1400 jaar geleden iemand anders de opvolger van hun profeet had moeten worden. Een klein beetje dichterbij zijn twee strijdende partijen met zelfgemaakte raketten respectievelijk hightech tanks bezig elkaars burgers te vermoorden. En een nog iets dichterbij gelegen landstreek bleek ineens heel erg dichtbij. Het oosten van Oekraïne kwam plotseling midden in Nederland te liggen, toen daar dat vliegtuig werd neergehaald. In de media gaat het sindsdien eigenlijk maar over één ding: de lichamen van de slachtoffers. De omgang met stoffelijke overschotten. De repatriëring van de stoffelijke overschotten. Het respect voor levenloze lichamen. En voor spulletjes die aan de lichamen hebben toebehoord, toen die lichamen nog leefden. Het is een discussie met politieke gevolgen, die ik nu niet kan overzien (wie wel?), maar ook met ethische kanten. Het heeft te maken met fatsoen. Met moraal. Met menselijkheid.

Maar over dat stuitende onfatsoen van telefoontjes en trouwringen stelende 'thugs' (dixit Frans Timmermans) wil ik het niet hebben. Wel over de stoffelijke overschotten, niet die uit de MH17 of van de op het strand spelende Palestijnse kinderen, maar in het algemeen. Een stoffelijk overschot is, dat zegt de term uiteindelijk zelf, iets dat stoffelijk is overgeschoten, een fysiek overblijfsel. Dat suggereert dat er voordat de dood intrad méér was dan alleen dat stoffelijke, dat fysieke, een 'iets' dat klaarblijkelijk met het intreden van de dood is verdwenen, waarna alleen dat fysieke deel overbleef, oftewel stoffelijk overschoot. Het is een vreemde term. Een briefschrijver in dagblad *Trouw* ergerde zich er vreselijk aan, vooral aan het 'overschot'; het woord deed bij hem de gedachte postvatten dat men over de slachtoffers spreekt alsof het afval is, het lichaam als een nutteloos geworden wegwerpverpakking. Ik denk dat die interpretatie onjuist is, maar synoniemen zoals 'lichaam' of 'lijk' voldoen ook niet helemaal.

Wat mij boeit is het adjectief, het 'stoffelijk'. Stoffelijk staat tegenover geestelijk. Bestaat er zoiets als een geestelijk overschot? Dat zou de ziel moeten zijn, een 'iets' waarvan het bestaan nooit is aangetoond en dat naar mijn idee ook nooit aangetoond kan worden. De ziel is iets dat niet bestaat maar er wél is. Het hebben van een ziel impliceert dat een levend wezen meer is dan een samenstel van interacterende moleculen. Dat gaat in tegen de mechanistische natuurvisie zoals die al door Descartes werd verwoord en zoals we die ook terugvinden bij hersenonderzoeker Dick Swaab of veterinaire voortplantingsdeskundige Aart de Kruif. In zijn boek *'Wij zijn ons brein'* betoogt Swaab dat de mens slechts voortgedreven wordt door zijn brein, en dat dat brein niets anders is van een grote hoeveelheid cellen, neurotransmitters, synapsen en ander concreet waarneembaar spul. De Kruif schreef *'Typisch testosteron'*, een boek waarin ons (macho)gedrag wordt verklaard door de invloed van het geslachtshormoon testosteron. De mens, kortom, als wandelende scheikundedoos. Sinds deze boeken er zijn is de discussie over het al of niet bestaan van de vrije wil opgelaid. Kun je een moordenaar schuldig verklaren als hij slechts handelde vanuit een door zijn hersenen gefabriceerde impuls? Is een verkrachter aansprakelijk voor het aangerichte leed als eigenlijk niet hijzelf, maar zijn hormoonspiegel er de schuld van heeft?

Er tegenover staan opvattingen dat de moordenaar en de verkrachter op een bepaald moment voor de keus stonden: doorgaan of stoppen? Er is toch altijd zoiets als een vrije wil. Maar nu wordt het lastig: waar zit dan die vrije wil? Die zit in het brein! We denken niet met onze lever, blinde darm, oorlele of kleine teen maar met onze hersenen. Als er dus een vrije wil is, zit die 'ergens daar', tussen de oren zogezegd. Dat geldt ook voor de ziel. De ziel is niet stoffelijk aantoonbaar, net zomin als de vrije wil dat is, of de liefde voor muziek, de aantrekkelijkheid van truffel, de vonk die overslaat als je een mooi schilderij ziet, de bekoring van een zonsondergang. Gevoelens kortom, en die gevoelens bestaan concreet. Ze worden gemaakt in het brein. Je kunt ze tot uitdrukking te brengen in een zin, een stuk tekst, een gedicht, een schilderij, een muziekstuk. In kunst. Of in gedrag. ◀